۲۲ چهارمضراب برای سنتور

از استادان

آقاحسینقلی، درویش‌خان، مرتضی نی‌داوود، غلامحسین بیگجه‌خانی، لطف‌الله مجد و جلیل شهناز

تنظیم برای سنتور و اجرا

مهرنوش ذوالفقاری

مؤسسه‌ی فرهنگی- هنری ماهور

تهران ۱۴۰۰

فهرست

مقدمه ۷

پیش‌گفتار ۸

درباره‌ی اجرا و ضبط قطعات ۹

کوک سنتور ۱۰

آقاحسینقلی ۱۳

۱. چهارمضراب شور ..... 00:32 ..... ۱۳

۲. چهارمضراب اصفهان ..... 00:30 ..... ۱۴

۳. چهارمضراب چهارگاه ..... 00:29 ..... ۱۵

۴. چهارمضراب حصار چهارگاه ..... 00:35 ..... ۱۶

درویش‌خان ۱۷

۵. چهارمضراب بیات ترک ..... 00:43 ..... ۱۷

۶. چهارمضراب حجاز ۱ ..... 00:36 ..... ۱۹

۷. چهارمضراب حجاز ۲ ..... 00:27 ..... ۲۰

۸. چهارمضراب اصفهان ..... 00:38 ..... ۲۱

مرتضی نی‌داوود ۲۲

۹. چهارمضراب دشتی ..... 00:52 ..... ۲۲

۱۰. چهارمضراب ابوعطا ..... 00:48 ..... ۲۴

۱۱. چهارمضراب افشاری ..... 00:43 ..... ۲۵

۱۲. چهارمضراب اصفهان ..... 00:50 ..... ۲۶

غلامحسین بیگجه‌خانی ۲۸
۱۳. چهارمضراب همایون ..... 00:57 ..... ۲۸
۱۴. چهارمضراب بیات راجه ..... 01:12 ..... ۲۹
۱۵. چهارمضراب اصفهان ..... 01:14 ..... ۳۱
لطف‌الله مجد ۳۳
۱۶. چهارمضراب ابوعطا ..... 02:01 ..... ۳۳
جلیل شهناز ۳۶
۱۷. چهارمضراب دشتی ۱ ..... 03:54 ..... ۳۶
۱۸. چهارمضراب دشتی ۲ ..... 02:12 ..... ۴۱
۱۹. چهارمضراب ابوعطا ..... 02:41 ..... ۴۴
۲۰. چهارمضراب حجاز ۱ ..... 03:00 ..... ۴۸
۲۱. چهارمضراب حجاز ۲ ..... 01:28 ..... ۵۲
۲۲. چهارمضراب سه‌گاه ..... 05:23 ..... ۵۴
مراجع ۶۲

مقدمه

یکی از ارزشمندترین کارهای استاد فرامرز پایور تنظیم قطعاتی از گنجینه‌ی موسیقی دستگاهی برای ساز سنتور است که نوازندگان سازهای دیگر (غیر سنتور) تصنیف کرده‌اند. بااین‌کار، نوازندگان سنتور هم با گونه‌های موزون (متریک) موسیقی ایرانی بیشتر آشنا می‌شوند و هم ادبیات ساختاری و اصول نغمه‌سازیِ برآمده از فنون نوازندگی سایر سازهای کششی و مضرابی را می‌آموزند.

کتاب حاضر نیز حاصل ممارست و تکاپوی سرکار خانم مهرنوش ذوالفقاری برای برگردان گزیده‌ای از چهارمضراب‌های شاخص ساز تار، در دوره‌ای تقریباً هفتادساله (از اواخر قاجار تا پهلوی دوم)، برای ساز سنتور است. پیش از این، دوست هنرمندم، جناب آقای علی کاظمی، با دقت نظر و وسواسی مثال‌زدنی، در کتاب *۶۰ چهارمضراب برای تار* (۱۳۹۵)، مجموعه‌ای کم‌نظیر از این نواخته‌ها را آوانگاری و اجرای مجدد کرده و در مقدمه به وجه‌تسمیه و نظم ساختاریِ چهارمضراب و نیز ویژگی‌های این گونه‌ی متریک از دوره‌ی قاجار (در آثار آقاحسینقلی و درویش‌خان) تا نواخته‌های نوازندگان متأخر (چون مرتضی نی‌داوود، غلامحسین بیگجه‌خانی، لطف‌الله مجد و جلیل شهناز) به شکل مبسوط پرداخته است که پیشنهاد می‌شود خواننده جهت آشنایی بیشتر به این منبع مراجعه کند.

در اینجا، طی فرآیند بازنویسی آثار برای سنتور، نسخه‌های متعددی از مضراب‌گذاری‌های مختلف را آزمودیم تا در نهایت هم گویاترین و نزدیک‌ترین روایت به نواخته‌های مؤلف اصلی حاصل شود و، با اندک الحاقات تزئینی برای نوازندگان دوره‌ی متوسطه و عالی سنتور، به بیانی درخور نام مصنفان قطعات برسیم و صدالبته نهایت دقت صورت گرفته تا این تزییناتِ الحاقی به جملات، خارج از روند اصلی بیان قطعات نباشد.

با توجه به شیوه و سبک نوازندگی و مضراب‌های رایج در چهارمضراب‌های هر دوره، استفاده از پوزیسیون‌های مختلف سنتور و تقسیم اظهارهای متناوب سکانس‌ها و مُتیف‌های همسان میان اکتاوهای مجاور در نظر بوده تا از پتانسیل ساز سنتور برای تغییر اکتاو (در قیاس با تار) استفاده‌ی بیشتری شود.

علی بهرامی‌فرد

۱۴۰۰

پیش‌گفتار

هدف از گردآوری این مجموعه، ترجمه و برگردان چهارمضراب‌هایی از نوازندگان بنام تار از دوره‌ی قاجار تا پهلوی دوم برای اجرا با سنتور بوده است. چهارمضراب در طول این مدت دستخوش تغییرات زیادی از جمله بسط و گسترش بیشتر (درنتیجه طولانی‌ترشدن آن)، تنوع در ریتم و ملودی و نیز تغییراتی در جمله‌پردازی شده است.

این چهارمضراب‌ها در نگاه نخست اگرچه ساده به‌نظر می‌رسند، اما بسیار پُرتکنیک‌اند و اجرای دقیق آنها با ساز سنتور نیازمند مهارت و ممارست نوازنده است. با وجود اینکه در تنظیم قطعات از بسیاری از تکنیک‌های خاص سنتور استفاده شده، پیچیدگی در نوع مضراب‌گذاری، جمله‌بندی، آکسان‌گذاری و همچنین تفاوت‌شان با چهارمضراب‌های تألیف‌شده برای سنتور چشمگیر است.

در برگردان قطعات برای سنتور وفاداری به اصل جملات، ساختار و فرم اصلی آنها مدنظر بوده است. بی‌شک کمک‌های علی کاظمی به نگارنده بسیار حائز اهمیت است؛ در مواردی که به علت کیفیت صوتی پایین اجرای اصلی، آوانگاری قطعات دشوار می‌نمود، کتاب *۶۰ چهارمضراب برای تار* (کاظمی ۱۳۹۵) مبنا و مرجع قرار گرفته است. در نهایت با مشورت و راهنمایی‌های علی بهرامی‌فرد آنها را بارها بازنگری و بازنویسی کردم تا به بهترین ترجمه برای سنتور برسم. ضمن وقوف به این اصل که الزاماً تمامی تکنیک‌های اجرایی و صدادهی خاص ساز تار قابل ترجمه‌ی کامل برای ساز دیگری ازجمله سنتور نیست، از هیچ کوششی برای برگردان دقیق قطعات دریغ نکردم.

آوانگاری این مجموعه مطابق شیوه‌ی آوانگاری استاد پایور انجام شده است که کشش‌های چنگ و کمتر از آن به صورت تک‌مضراب و کشش‌های چنگ نقطه‌دار، سیاه و بیشتر از آن با مضراب ریز به اجرا درمی‌آید. از این رو از درج علائمی مانند ترمولو (T)، که در دیگر آثار دیده می‌شود، پرهیز شده است.

مطابق با همین شیوه‌ی آوانگاری، در مواردی که اجرای ریز برای کشش چنگ موردنظر بوده از علامت تنوتو (–) استفاده شده است. در همه‌ی قطعات ضربی ریزها بدون تک اجرا می‌شوند مگر اینکه آکسان (>) داشته باشند. همچنین در همه‌ی قسمت‌های آوازی ریزها همراه با تک اجرا می‌شوند مگر علامت ᵛ یا – داشته باشند.

درباره‌ی اجرا و ضبط قطعات

در بازنوازی این چهارمضراب‌ها، از انواع مختلف مضراب‌های نمددار، کم‌نمد و بی‌نمد استفاده شده است. برای مثال برای اجرای چهارمضراب همایون غلامحسین بیگجه‌خانی از مضراب بی‌نمد و در اجرای چهارمضراب‌های جلیل شهناز و لطف‌الله مجد، از مضراب پرنمد برای نزدیک‌شدن به سونوریته‌ی اصلی استفاده شده است. بقیه‌ی قطعات با مضراب کم‌نمد نواخته شده است تا بیشترین شباهت را با اصل قطعات داشته باشد. در این اجراها از سنتور سل‌کوک و لاکوک استفاده شده است. شایان ذکر است ضبط این قطعات کاملاً جنبه‌ی آموزشی دارد و از آنجا که این آثار را از بهترین استادان تار شنیده‌ایم، به‌سختی می‌شود همان کیفیت را از ساز دیگر و در دوره‌ای دیگری انتظار داشت. همچنین با هدف نزدیک‌بودن به اجراها حد میانگینی برای تُندای قطعات در نظر گرفته شده است.

برخی از آرایه‌هایی که در اجرای اصلی قطعات از نوازندگان تار می‌شنویم، در سرعت‌های موجود با ساز سنتور قابل اجرا نیست یا اجرای آن بسیار دشوار است؛ مانند استاکاتو یا خفه‌کردن، کنده‌کاری، پنجه‌کاری و تکنیک‌های دیگر تار که در سنتور به خاطر کوک و محدودبودن نت‌های آلتره امکان اجرای آنها وجود ندارد.

در خاتمه از حمایت‌های بی‌دریغ استاد بزرگوار، علی بهرامی‌فرد، که گردآوری، ضبط و آوانگاری این آثار را به من پیشنهاد دادند، سپاسگزاری می‌کنم. همچنین از علی کاظمی برای همراهی و راهنمایی‌ها، فرزاد فضلی، ارژنگ سیفی‌زاده و امیر مردانه برای دقت و تلاش بی‌شائبه در ضبط این آثار، دوست و همکار عزیز، بهنام معصومی، برای همراهی تمبک در برخی از چهارمضراب‌ها و سروش صدر به‌خاطر ویرایش فنی نت‌نویسی سپاسگزارم. همچنین از مدیر محترم مؤسسه‌ی فرهنگی‌ـ هنری ماهور جناب آقای محمد موسوی کمال تشکر را دارم که این کتاب را به بهترین نحو منتشر کردند و در اختیار علاقه‌مندان قرار دادند.

مهرنوش ذوالفقاری

۱۴۰۰